

Предговор от автора:

Тази книга се гради на дългогодишния ми интерес към личността Сталин и феномена „сталинизъм“. Крахът на системата в Съветския съюз разкри огромен брой нови източници. Хипнотичното въздействие, което той и след смъртта си упражнява върху мнозина, в наши дни е изчезнало. Опитал съм се да обхвана живота му от раждането до смъртта, а също така и във всичките роли, които играе – на професионален революционер-марксист, на ръководител на организация, каквато светът дотогава не познава, на масов убиец и унищожител на руската култура, на държавник и военачалник, на човек с интимен живот, на личност, която продължава да упражнява колосално влияние в страната си и по света.

Изложението ми се опира на вече направени изследвания върху Сталин и системата, създадена от него. То се гради на базата на стари и нови западни проучвания, както и на достъпните руски източници – разбира се, всичко това в моята интерпретация на историк и според моите разбирания за това какви са побудите на Сталин и сподвижниците му, към какво се стреми и какво постига.

Книгата разказва също за силата на обаянието на примитивния и брутален човек на властта спрямо мнозина интелектуалци, които иначе се обявяват за хуманисти и радатели на всякакви други благородни неща.

Книгата неизбежно разказва и за обкръжението на Сталин, за близките му сподвижници, за съперниците и враговете му, за семейството и роднините му. Без многобройни усърдни помощници той не би могъл да постигне онова, което постига. Как става така, че един посредствен и тираничен човек като Сталин наследява един толкова надарен и демократично настроен човек като Ленин; каква е причината за терора, който вилнее в Съветския съюз през 30-те години на XX век; защо партийните водачи, борили се рамо до рамо с Ленин, по време на процесите в Москва се признават за виновни; какво стои зад антисемитските вълни, залели Съветския съюз в края на 40-те и началото на 50-те; какви са обстоятелствата около смъртта на тиранина през март 1953 г. – наистина ли е отровен от собствените си хора, или е починал от естествена смърт?

Би било и дръзко, и подвеждащо да се твърди, че на всички тези въпроси може да се даде ясен и пълен отговор. От друга страна, днес е възможно да се отиде много по-далеч, отколкото само до преди няколко години. Това се дължи на разпада на Съветския съюз и заедно с него на системата, която Сталин създава и управлява. Този разпад е равнозначен на широк достъп до материали от всякакъв характер, които дотогава са били заключени „херметически“.

Допреди недостъпните документи – протоколи от срещи, тайни нареждания и доклади, лични писма и записки на Сталин и неговите близки съратници – разкриват недвусмислено, че милионите жертви се дължат на една съзнателна политика, създавана и постановявана от Сталин и близкото му обкръжение. Именно от този политически център се изпращат заповедите за варварската принудителна колективизация; пак оттам идват изискванията за безмилостното изземване на зърнени храни и други хранителни продукти, което води до гладната смърт на милиони; оттам се извършва и изселването на милиони хора след планиране и издаване на съответните заповеди. Същото се отнася и за Големия

терор през втората половина на 30-те, когато Сталин си сътрудничи тясно с шефа на тайната полиция по въпроси като колко души и конкретно кои да бъдат обявени за виновни.

Как да се обясни политиката, която Сталин провежда, влиянието, което личността Сталин упражнява, и системата, която възниква в резултат от делото му? Сталин ли е причината за обществената система, наречена „сталинизъм”? Или Сталин всъщност довежда започнатото от Ленин до логичен край? Или просто става дума за Сталин като удобна изкупителна жертва, която не може да се защити след смъртта си?

Култът, създаден от Сталин, го представя като непогрешим бог, който по свръхестествен начин обединява всички добри качества в личността си и притежава блестящи знания по всички науки. Човекът зад божествената фигура изчезва. Още приживе той е превърнат в икона и запазва този статус след смъртта си. Днес обаче е възможно да се хвърли светлина върху неговите твърде човешки страни.

Политиката на Сталин е силно белязана от собствената му мисловна вселена. По всичко изглежда, че е измъчван от комплекс за малоценност и по тази причина изпитва силна нужда да демонстрира, че е най-силен и най-умен. Измъчва го и мания за преследване и той съзира противници, по-късно врагове, на всяка крачка. Накрая, той е силно емоционален човек. Изгражда фасата на непоклатимо спокойствие и баланс, но зад фасадата бушуват чувства и буен темперамент.

Подробно за книгата:

Интересът към изключителните личности като Цезар и Наполеон, Хитлер и Сталин, които изплуват от нищото, за да променят историята и света, никога не секва. Един от най-големите датски историци – Бент Йенсен, разрови засекретените доскоро архиви в Русия, Дания, Великобритания, Финландия и Германия, за да напише най-новата биография на Сталин, чиито параноични представи за света довеждат до фатални последствия цяла една империя. Книгата му “Сталин – демонът на една империя” е създадена след проучане на милиони страници документи, изследвания и научни трудове. За достъпа до архивите на Русия му помагат жена му Татяна (рускиня по националност) и Симон Пастернак. Бент Йенсен се опира на документираните свидетелства на близкото обкръжение на Сталин – на Молотов, Киров и Ворошилов, на шефовете на тайната полиция Лаврентий Берия и Николай Ежов, на писателя Виктор Некрасов и атомния физик Пьотр Капица, на датските комунистически лидери Арне Мунк-Петерсен и Аксел Ларсен. Историкът разравя и личната кореспонденция на Сталин, жена му Надя (която се самоубива) и дъщеря им Светлана.

Тя разказва за един млад човек от Кавказ, от най-ниските социални слоеве на Грузия, който успява да поеме водачеството на едно фанатично движение, което през 1917 г. взема властта в могъщата руска империя под ръководството на В. И. Ленин, а мястото му в йерархията на това движение го прави първия човек в съветската руска империя, простираща се на една шеста от площта на Земята. След

Втората световна война той разширява властта си в Източна и Централна Европа; в Китай и Южна Корея идват на власт комунисти, които са силно повлияни от Сталин и установяват копия на тоталитарната му система. Влиянието на Сталин е осезаемо и извън тези страни. Той има ревностни поддръжници и жертвоготовни политически организации по целия свят, не на последно място в демократичните правови държави от Западна Европа.

Сталин е една от най-влиятелните личности, живели някога. Той стои начело на един от най-мрачните режими, които историята познава. На човек му се изправят косите при разказа за ужасите, за които е отговорен. Думите му са закон, а едно щракване с пръсти може да означава живот или смърт за някого – или за милиони хора. Сталин е икона приживе. Влиянието му е така всепроникващо, че в известен смисъл той превръща манията и фантазиите си в историческа действителност. Като носещ най-висшата политическа отговорност в режима, поддържан от него, той е отговорен за смъртта на милиони хора. По време на работа през деня заедно с най-близките си съратници отмята списъците с осъдени на смърт, а след това през нощта разпуска, гледайки някой посредствен ненатоварващ филм.

В тази книга става дума за ужасните престъпления, които Сталин, както и учителят му Ленин, позволяват да бъдат извършени във връзка с разбирането им за законите на историята и светлото бъдеще – или без никаква връзка. Тя разказва също за силата на обаянието на примитивния и брутален човек на властта спрямо мнозина интелектуалци, които иначе се обявяват за хуманисти и радатели на всякакви други благородни неща.

Книгата неизбежно разказва и за обкръжението на Сталин, за близките му сподвижници, за съперниците и враговете му, за семейството и роднините му. Без многобройни усърдни помощници той не би могъл да постигне онова, което постига. Тя разказва за онази система или цивилизация – сталинизма – върху която той оставя неоспорим и силен отпечатък. Разказва за огромните разходи и ужасяващите жертви, които неговият вариант за осъществяване на марксизма и построяване на социализма налага на руския народ и на многото други народи, подчинени на комунистическия режим. Никога преди не се е случвало толкова голям брой хора да страдат толкова много и толкова дълго под властта на толкова малък брой управляващи, както онези, имали нещастieto да живеят в земите, които попадат под контрола на ленинската и сталинската система от 1917 г. нататък.

Накратко, в книгата става дума за Сталин: кой е той, как мисли, към какво се стреми и каква е цената на делото му. Тя не проповядва никаква фикс-идея, че един-единствен фактор може да обясни всичко около Сталин. Личността му се формира под въздействието на много фактори, както и много различни обстоятелства допринасят за това той да изиграе феноменалната си роля в руската и световната история.

„Загадъчната Русия“. Много е писано и говорено за „загадъчната“ Русия и „загадъчния“ Сталин. Лансирани са смислени и сложни предположения, често представяни като „теории“ – това са въпросите как една революция, която уж трябва да донесе мир, свобода и други блага, води до липсата на свобода, „държавен капитализъм“ и други злини; как става така, че един уж посредствен и

тираничен човек като Сталин наследява един уж толкова надарен и демократично настроен човек като Ленин; каква е причината за терора, който вилнее в Съветския съюз през 30-те години на XX век; защо партийните водачи, борили се рамо до рамо с Ленин, по време на процесите в Москва се признават за виновни; какво стои зад антисемитските вълни, залели Съветския съюз в края на 40-те и началото на 50-те; какви са обстоятелствата около смъртта на тирана през март 1953 г. – наистина ли е отровен от собствените си хора, или е починал от естествена смърт?

Би било и дръзко, и подвеждащо да се твърди, че на всички тези въпроси може да се даде ясен и пълен отговор. От друга страна, днес е възможно да се отиде много по-далеч, отколкото само до преди няколко години. Това се дължи на разпада на Съветския съюз и заедно с него на системата, която Сталин създава и управлява. Този разпад е равнозначен на широк достъп до материали от всякакъв характер, които дотогава са били заключени едва ли не „херметически“. Също толкова важно при разпада се оказва и прекратяването на действието на онази хипноза, която възпрепятства много изследователи и много изследвания от поставянето на радикални, уместни и задълбочени въпроси. А ако не се поставят подходящите въпроси, не се стига до подходящите отговори.

Допреди недостъпните документи – протоколи от срещи, тайни нареждания и доклади, лични писма и записки на Сталин и неговите близки съратници – разкриват недвусмислено, че милионите жертви се дължат на една съзнателна политика, създавана и постановявана от Сталин и близкото му обкръжение. Именно от този политически център се изпращат заповедите за варварската принудителна колективизация; пак оттам идват изискванията за безмилостното изземване на зърнени храни и други хранителни продукти, което води до гладната смърт на милиони; оттам се извършва и изселването на милиони хора след планиране и издаване на съответните заповеди. Същото се отнася и за Големия терор през втората половина на 30-те, когато Сталин си сътрудничи тясно с шефа на тайната полиция по въпроси като колко души и конкретно кои да бъдат обявени за виновни.

Сталин и сталинизмът. Как да се обясни политиката, която Сталин провежда, влиянието, което упражнява, и системата, която възниква в резултат от делото му? Сталин ли е причината за обществената система, наречена „сталинизъм“? Или той всъщност довежда започнатото от Ленин до логичен край? Или просто става дума за Сталин като удобна изкупителна жертва, която не може да се защити след смъртта си?

Култът, създаден от Сталин, го представя като непогрешим бог, който по свръхестествен начин обединява всички добри качества в личността си и притежава блестящи знания по всички науки. Човекът зад божествената фигура изчезва. Още приживе той е превърнат в икона и запазва този статус след смъртта си. Днес обаче е възможно да се хвърли светлина върху неговите твърде човешки страни.

Стига се отново до стария въпрос за ролята на личността в историята срещу „подземните“ структури и тенденции на развитие. Някои историци отричат историческото значение на „големите личности“ и в замяна на това предпочитат да изтъкват една форма на детерминизъм, който обяснява обществените процеси и

колективните норми. Днес е безсмислено да се отрича, че Сталин е оставил дълбоки и неоспорими следи върху системата, която подчинява Русия от края на 20-те до средата на 30-те години на XX век. Тази особена система – *сталинизмът* – започва и завършва със Сталин и неговия стил на управление. С помощта на тази система той налага безскрупулната си воля. Сталин и системата представляват така да се каже едно цяло. Неговата болезнена подозрителност, човеконенавист, мания за преследване, садистичните му черти, злорадството и общата му недодяланост, но също така огромната му енергия и висока интелигентност са факти, които днес могат да бъдат подробно документирани.

Политическата вселена на Сталин. Постоянният мотив в тази книга при описанието на живота на Сталин и политическата му дейност е опитът той да бъде разбран *отвътре*, в контекста на неговата политическа вселена и на неговото време. В крайна сметка това е същината на всяко историческо описание. Тук не присъства разбирането *на* Сталин, а разбирането *за* него. Политиката на Сталин е силно белязана от собствената му мисловна вселена. По всичко изглежда, че е измъчван от комплекс за малоценност и по тази причина изпитва силна нужда да демонстрира, че е най-силен и най-умен. Измъчва го и мания за преследване и той съзира противници, по-късно врагове, на всяка крачка. Накрая, той е силно емоционален човек. Изгражда фасадата на непокатливо спокойствие и баланс, но зад фасадата бушуват чувства и буен темперамент.

Крахът на неговата система също допринася значително за разбирането. Който е работил като историк с достъпните сега съветски източници, знае, че няма разлика между начина на мислене зад официалните изказвания и начина на мислене зад поверителните мисли. Няма двойно счетоводство. Зад закрити врати се разсъждава така, както и в общественото пространство.

Това не означава, че Сталин и доверениците му не могат да лъжат – могат и го правят в голяма степен, когато това обслужва тактически цели. Това обаче означава, че най-съкровениите им убеждения получават израз в онова, което изказват публично. Самосъзнанието на Сталин и хората му е, че са *избрани*; че са на страната на *историята*; че имат превъзходство над другите и следователно имат и правото да използват всички средства срещу противниците, за да се докажат. Сталин и апаратът му са освен това толкова силни и толкова безскрупулни, че той до голяма степен е в състояние да наложи своята воля над политическата, като по този начин действителността, така да се каже, е длъжна да го оправдае. Онова, което за израсналите сред тотално различна политическа култура западни историци е невероятно, недопустимо и абсурдно, в действителност е не само възможно и допустимо, но също и „истинско“, когато се гледа през стратегическия поглед на Сталин и виждането му за това какво служи на „въпросите на социализма и мира“.

Необяснимото. Да си представиш живота си в друга страна, друго общество, друга култура и по друго време е трудно, а в действителност може би и невъзможно. Колкото по-отдалечена е културата, що се отнася до време и различия с културата, която самият ти познаваш, толкова по-трудно е да си представиш живота там и тогава. Цивилизацията, която Сталин и хората му създават, е така радикално различна от съвременната западноевропейска, че може да бъде почти

неразбираема. Често ни липсва апаратът за разбиране и категориите от понятия, необходими, за да можем да разберем онова, което се е случило. Въпреки това усилието трябва да бъде направено.

За да разберем нещо различно и чуждо, от помощ може да се окаже препращането към вече познати понятия и категории. Съществува обаче и опасността подобен начин на процедиране да доведе до отклонения. В това свое представяне на Сталин и сталинизма ще се опитам да се доближа до Сталиновия начин на мислене дотолкова, доколкото е възможно. Ще използвам собствените му думи и понятия, ще цитирам него и съратниците му. Често обаче се налага тези думи и понятия да се превеждат, тъй като носят различно, често противоположно на съвременното си значение.

Друг начин да се доближим до действителността на Сталин и сталинизма е да чуем разказите на хора, сами преживели това време и документирали впечатленията и преживяванията си. По тази причина ще бъдат включени подобни разкази на очевидци от различни обществени слоеве.

Завземането на властта в Русия от болшевиките през 1917 г. е прелюдия към силов контрол и война срещу населението, която се вихри през следващите тридесет и пет години. Русия се оказва в изключителното положение на страна, подчинена на режим, обхванат от утопични представи за идеално общество, което трябва да бъде осъществено независимо от цената. Дори в периода на война на Съветския съюз с нацистка Германия терорът над населението продължава. След войната той се отприщва срещу оцелелите военнопленници и извършващите принудителен труд, както и срещу „нелоялните нации”. През последните години от управлението на Сталин е заклеймено еврейското население.

Сталинизмът е наричан „цивилизация на омразата” (Йорг Баберовски). Сталинизмът е и цивилизация на страха. Той е цивилизация, която набелязва и ограничава свободата на големи групи хора според социални или етнически критерии; система, която потиска и държи милиони хора от множество страни в постоянен страх. Терорът е същината на сталинизма, както и на болшевизма: В началото бе терорът. А той започва с Ленин. Терорът произлиза от болшевишките представи за създаване на ред и чистота. Старият, мръсен руски човек трябва да бъде ликвидиран, за да бъде показан новият, чист, съветски човек. Старата руска, християнска култура трябва да бъде изкоренена и заменена с една модерна, глобална, атеистична култура.

Сталин е обладан от утопиите си, от изкривените си представи за самия себе си и от ужасяващата си мания за преследване, която се обръща и срещу най-верните му сподвижници, също доказали се като лишени от морални скрупули. Те вярват в проектите си, т.е. Сталиновия проект, и не търпят противоречие. Онези, които имат други схващания, биват заклеймени като врагове и унищожени.